

**Commissie
verbetervoorstellen civiel**

Inhoudsopgave

1	Inleiding	3
2	Inleiding procedures	4
3	Competentie en verwijzing	5
4	Comparitie na antwoord	7
5	Getuigen	7
6	Deskundigen	9
7	Uitspraak	10
8	Hoger beroep	12
9	Familie- en jeugdrecht	13
10	Pachtwet	14
11	Insolventierecht	14
12	Mediation	15
13	Kostenberekening	16
14	Griffier ter terechtzitting	17
15	Landelijke reglementen	18
16	Elektronische procesvoering	18
17	Wetgevingscommissie	19
18	Non-judiciële taken	19
19	Varia	19
	Bijlage 1: Overzicht van voorstellen die op wetswijziging zijn gericht	21
	Bijlage 2: Organisatorische voorstellen	23
	Bijlage 3: Overzicht van voorstellen die op diverse wijzen nadere uitwerking behoeven	26
	Samenstelling commissie	29

1 Inleiding

Het civiele proces en de wijze waarop dat is, dan wel zou moeten worden ingericht, staat sterk in de belangstelling. Nog vrij recent (1 januari 2002) is het procesrecht op belangrijke onderdelen gewijzigd. De rechters die werkzaam zijn in het civiele recht, zijn bezig de mogelijkheden die het procesrecht nu biedt, nader te verkennen en optimaal te benutten. Tegelijkertijd wordt nagedacht over de normen en waarden en de beginselen van het burgerlijk procesrecht in verband met het in 2003 verschenen interim-rapport Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht, uitgebracht in opdracht van de minister van Justitie. Voorts wordt in opdracht van de landelijke overlegorganen van sectorvoorzitters en de Raad voor de rechtspraak uitvoering gegeven aan een programma dat gericht is op versterking van de civiele sectoren, onder andere waar het gaat om werkprocessen, ICT, kwaliteit en inhoud van de regiefunctie van de civiele rechter.

Het risico bij deze in uitvoering zijnde projecten, die tot grote veranderingen kunnen leiden - en waarmee enkele jaren zullen zijn gemoeid - is dat ideeën of voorstellen die zien op minder fundamentele, maar daardoor voor het functioneren van de civiele rechtspraak op de kortere termijn niet minder belangrijke, wijzigingen geen kans meer krijgen. In volle verwachting van de rijpende vruchten hoog in de boom, verliest men al gauw het zicht op het laaghangend fruit. Met het oog hierop en vanuit de gedachte dat ideeën over verbetering veel breder leven dan slechts bij degenen die direct betrokken zijn bij vernieuwingsprojecten, heeft de Raad voor de rechtspraak de Commissie verbetervoorstellen civiel (de “Commissie”) ingesteld.

De opdracht van de Commissie was om orthodoxe dan wel onorthodoxe voorstellen te doen voor verbetering van de civiele procesgang, de organisatie en logistiek daaronder begrepen. In de Commissie waren alle geledingen van de civiele rechtspraak vertegenwoordigd, zowel eerste aanleg als hoger beroep, zowel rechterlijke als niet-rechterlijke medewerkers, alsmede de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak. De werkwijze van de Commissie was de volgende. Via de interne e-mail is alle medewerkers van de civiele sectoren gevraagd om voorstellen voor verbetering te doen. Dit leverde meer dan honderd reacties op. Tevens is de Nederlandse Orde van Advocaten verzocht om een soortgelijke oproep te doen onder haar leden. Alle voorstellen die deze verzoeken hebben opgeleverd, zijn door de Commissie gewogen. Veruit de meeste zijn in dit rapport opgenomen. Waar de commissie dat nodig vond, zijn ze van een nadere onderbouwing of gewijzigde formulering voorzien. Niet overgenomen zijn de voorstellen die een strikt lokaal belang dienden, voorstellen waar geen van de commissieleden zich in kon vinden en voorstellen die inmiddels door een van de vele ontwikkelingen binnen de rechtspraak overbodig waren geworden.

Het resultaat van een en ander is het rapport dat voor u ligt. De voorstellen zijn van tweeërlei aard. Een aantal is zeer concreet en leent zich voor directe actie door degene tot wie het voorstel zich richt. Andere hebben veeleer de functie van een aanbeveling tot nadere verkenning in een door de Commissie voorgestelde richting in het kader van de hierboven genoemde grote projecten. De Commissie heeft er omwille van de hanteerbaarheid voor gekozen de voorstellen zo kernachtig mogelijk te presenteren. Zij houdt zich beschikbaar voor nadere uitwerking waar dat nodig is.

2 Inleiding procedures

2.1 De wenselijkheid en de implicaties van het afschaffen van het onderscheid tussen dagvaarding en verzoekschrift dienen nader te worden onderzocht.

Problematiek: Door nogal wat inzenders wordt het voorstel gedaan het onderscheid tussen de verzoekschrift- en de dagvaardingsprocedure te laten vervallen. Daarbij wordt in het bijzonder het huidige systeem van dagvaarden als onnodig complex aangemerkt.

Verbetervoorstel: Omdat de consequenties ervan nog niet goed in kaart zijn gebracht, adviseert de commissie nader onderzoek te doen naar de wenselijkheid en de gevolgen van het vervangen van verzoekschrift en dagvaarding door één procesinleidend stuk. Het onderwerp is reeds voorwerp van onderzoek door de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht. Het ligt dan ook voor de hand dat dit onderzoek in dat kader dan wel in aanvulling daarop wordt verricht.

Het voorstel richt zich tot: de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

2.2 In geschillen over achterstanden bij de betaling van geldsommen die periodiek dienen te worden voldaan, bijvoorbeeld huursommen of ziekenfondspremies, dienen partijen hun vordering of verzoek aan de hand van een standaardformulier te onderbouwen.

Problematiek: In zaken waarin het gaat om de invordering van achterstanden bij de betaling van geldsommen die periodiek dienen te worden voldaan, bijvoorbeeld huursommen of ziekenfondspremies, wordt het aan de rechter overgelaten de precieze achterstanden uit te rekenen als partijen daarover geen overeenstemming hebben bereikt. Dit vormt een onnodige belasting voor de gerechtssecretarissen en rechters.

Verbetervoorstel: Een vordering of verzoek als hierboven bedoeld dient aan de hand van een standaardformulier te worden onderbouwd. Dit standaardformulier zal partijen ertoe moeten dwingen hun vordering of verzoek voldoende te specificeren en te motiveren, zodat gerechtssecretarissen en rechters sneller inzicht krijgen in de hoogte en de gegrondheid ervan. Het initiatief en de coördinatie voor het opstellen van een modelformulier dient te liggen bij de betrokken landelijke voorzittersoverleggen.

Het voorstel richt zich tot: het Landelijk Overleg Kantonsectorvoorzitters (het “LOK”) en het Landelijk Overleg Voorzitters Civiele sectoren (het “LOVC”).

2.3 In geval van kennelijke niet-ontvankelijkheid of kennelijke onbevoegdheid kan de rechter de zaak, analoog aan het bestuursrecht, met een voorzittersbeschikking afdoen, gevolgd door de mogelijkheid van verzet daartegen.

Problematiek: In alle instanties en in alle soorten procedures worden met grote regelmaat zaken aangebracht waarvan op voorhand duidelijk is dat ze niet in behandeling kunnen worden genomen, bijv. vanwege processuele complicaties (een fatale (rechtsmiddel)termijn is verstreken, de aangezochte rechter is niet bevoegd) of omdat de wettelijke regeling waarop de indiener zich beroept in het geheel niet van toepassing is. De huidige wettelijke regeling schrijft voor dat deze zaken toch behandeld moeten worden.

Verbetervoorstel: De commissie stelt voor om analoog aan de regeling in het bestuursrecht (artikelen 8:54 en 8:55 Awb), een ‘voorzittersbeschikking’ mogelijk te maken waarin de rechter de kennelijke niet-ontvankelijkheid, onbevoegdheid of ongegrondheid uitspreekt. De aanlegger krijgt vervolgens de mogelijkheid binnen een bepaalde periode (bijv. twee weken) verzet bij de meervoudige kamer in te stellen. Hierbij dient overwogen te worden tevens uitdrukkelijk op te nemen dat, indien het verzoek, de vordering of het rechtsmiddel toch ontvankelijk blijkt te zijn, zulks tot uitdrukking wordt gebracht bij wege van tussenuitspraak, waartegen geen - tussentijds - rechtsmiddel open staat. Strikt genomen hoeft

dat niet omdat het betreft een tussenvonnis, -arrest of -beschikking, maar het geeft duidelijkheid. In dat geval wordt de normale procedure gewoon voortgezet. Indien de niet-ontvankelijkheid, onbevoegdheid wordt uitgesproken, is dat uiteraard een einduitspraak behoudens de mogelijkheid van verzet daartegen. Bij onbevoegdheid zou de rechter hetzij de zaak kunnen doorverwijzen naar de wel bevoegde instantie, hetzij kunnen aangeven wie de bevoegde instantie is.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever en de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

3 Competentie en verwijzing

3.1 De competentieregels dienen zodanig te worden herzien dat een efficiëntere verdeling van zaken tussen de sectoren civiel en kanton mogelijk wordt.

Problematiek: Civiele sectoren van de rechtbanken krijgen op basis van de huidige competentieregels nog te veel (kleine) zaken die beter door de kantonrechter kunnen worden afgedaan. Mede gelet op de problemen die zich voordoen bij verwijzing van zaken (zie onderstaande verbetervoorstellen onder 3.2, 3.3 en 3.4), leidt dit tot een doelmatigheidsverlies

Verbetervoorstel: De commissie stelt voor de bestaande competentieregels ten gronde te herzien. Deze herziening moet erop zijn gericht te komen tot een betere verdeling van zaken tussen de sectoren civiel en kanton. Hiertoe zouden niet slechts de hoogte van de vordering, maar vooral ook de aard van de vordering en de hoedanigheid van partijen als mogelijke grondslag voor nieuwe competentieregels bestudeerd moeten worden.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever en de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

3.2 Bij verwijzing van kantonsector naar de civiele sector dient het verwijzingsvonnis te vermelden dat partijen bij procureur moeten verschijnen.

Problematiek: Omdat partijen bij de kantonsector zonder procureur kunnen procederen komt het regelmatig voor dat zich niet voor iedere partij een procureur stelt bij verwijzing van de zaak naar de sector civiel. Dat leidt tot vertraging; artikel 123 Rv verplicht tot het geven van een nadere termijn om alsnog procureur te stellen.

Verder heeft de wetgever met artikel 71 Rv niet beoogd de normale oproepingsregels na verwijzing terzijde te stellen. Dit brengt mee dat, indien na verwijzing de ene partij (bij procureur) verschijnt en de andere niet, aan de verschenen partij gelegenheid moet worden gegeven de andere partij bij exploit te doen oproepen.

Verbetervoorstellen:

(1) het ontwikkelen van een wizard die de kantonrechter eraan herinnert dat hij in het vonnis partijen bij een dergelijke verwijzing attendeert op de noodzaak procureur te stellen.

Aan vertraging als gevolg van het (desondanks) moeten stellen van een nieuwe termijn op de voet van artikel 123 lid 1 Rv valt volgens de Commissie niet te ontkomen.

(2) de desbetreffende rechters via het LOVC en het LOK in overweging geven dat, indien na verwijzing ex artikel 71 Rv een partij niet verschijnt, aan de wederpartij gelegenheid moet worden gegeven de niet verschenen partij(en) op te roepen bij exploit alvorens wordt voortgeprocedeerd.

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren, in het bijzonder de Projectgroep Just Word wizards, het LOK en het LOVC.

3.3 **De aangezochte rechter dient de mogelijkheid te krijgen om de aangebrachte zaak aan zich te houden als de goede procesorde dat meebrengt.**

Problematiek: In de praktijk komt het met enige regelmaat voor dat de rechter bij het concipiëren van het vonnis ziet dat de voorliggende zaak zijn competentiegrens te boven is gegaan. Concrete voorbeelden zijn: (i) identieke zaken waarin in een aantal zaken de gevorderde som net boven de € 5.000 uitkomt; (ii) een huurzaak met een kennelijk ongegronde eis in reconventie van € 30.000 welke moet worden afgedaan door de civiele sector; en (iii) een zaak met een eis in conventie die lager is dan € 5.000 terwijl de eis in reconventie hoger dan € 5.000 wordt begroot. Op grond van artikel 71 lid 1 Rv is hij verplicht deze zaak te verwijzen naar de civiele sector, waarvoor procureurstelling verplicht is. Dit is een onnodig omslachtige procedure omdat deze kantonrechter als plaatsvervangend lid van de civiele kamer, op basis van dezelfde stukken – waarschijnlijk – hetzelfde vonnis zal wijzen.

Verbetervoorstel: De aangezochte rechter dient over ruimere mogelijkheden te beschikken om de bij hem aangebrachte zaak aan zich te houden als hij dat met het oog op een doelmatige en goede procesvoering raadzaam acht. Aan artikel 71 lid 3 Rv zou bijvoorbeeld kunnen worden toegevoegd dat de rechter de behandeling van de zaak desondanks aan zich kan houden indien hem dat met het oog op een spoedige en efficiënte voortgang van de procedure dienstig voorkomt. Het voorstel bevordert de efficiënte afhandeling van zaken.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

3.4 **Terugverwijzing van de meervoudige naar de enkelvoudige kamer moet wettelijk geregeld worden.**

Problematiek: In de praktijk wordt een zaak na een tussenvonnis van de meervoudige kamer, waarin op de meer ingewikkelde onderdelen van het geschil is beslist, vaak verwezen naar een enkelvoudige kamer voor verdere afdoening. De wet voorziet niet expliciet in deze terugverwijzing.

Verbetervoorstel: De commissie is van oordeel dat de bevoegdheid van terugverwijzing van de meervoudige naar de enkelvoudige kamer in de wet dient te worden genoemd. Zo wordt onduidelijkheid en daarmee de eventuele onnodige inzet van een meervoudige kamer tegengegaan.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

3.5 **De wet dient te voorzien in een heldere sanctie wanneer met toepassing van de wisselbepaling van artikel 69 Rv. op de door de rechter bepaalde roldag geen dagvaarding is aangebracht of verweerder niet bij exploit tegen die zitting is opgeroepen.**

Problematiek: het komt geregeld voor dat een procedure ten onrechte met een verzoekschrift wordt ingeleid (vanaf 1 augustus 2003 bij voorbeeld in zaken betreffende huurprijzen) en dat de rechter met toepassing van artikel 69 lid 3 Rv oproeping beveelt tegen een roldatum, waarop vervolgens geen rolzaak ter griffie wordt aangebracht. Incidenteel verschijnt dan wel verweerder in persoon zonder bij exploit te zijn opgeroepen.

Verbetervoorstel: de wetgever dient een ondubbelzinnige sanctie te geven, vooral met het oog op eventuele vervaltermijnen waarbinnen men zich tot de rechter moet wenden (zoals de termijn van twee maanden na verzending van een uitspraak van de Huurcommissie).

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

4 Comparitie na antwoord

4.1 **Het dient aan het inzicht van de rechter te worden overgelaten of in een zaak een comparitie na antwoord zal worden gehouden.**

Problematiek: Artikel 131 Rv schrijft dwingend voor alle gevallen (tenzij de zaak daarvoor niet geschikt is) een comparitie na antwoord voor. Wordt deze niet bevolen, dan moet gerepliceerd (en gedupliceerd) kunnen worden (artikel 132 Rv). In veel gevallen is er geen behoefte aan extra inlichtingen en is een comparitie na antwoord overbodig.

Verbetervoorstel: Artikel 131 Rv dient zodanig gewijzigd te worden dat de rechter wanneer hij geen behoefte aan nadere inlichtingen heeft, ook terstond vonnis kan wijzen, uiteraard onverkort het recht van partijen om desgevraagd hun standpunt mondeling aan de rechter uiteen te zetten

Het voorstel richt zich tot: de wetgever en het programma civiele sectoren, in het bijzonder het Project Versterking regiefunctie van de civiele rechter.

4.2 **In het dictum van een vonnis waarin een comparitie na antwoord wordt gelast dient te worden opgenomen dat de verweerder in reconventie tijdig voor de comparitie door toezending van de tekst van de conclusie van antwoord in reconventie aan de wederpartij en de rechtbank moet hebben gereageerd.**

Problematiek: Verweerders in reconventie komen in veel gevallen op een te laat tijdstip voor de comparitie met een conclusie van antwoord.

Verbetervoorstel: In het dictum van een vonnis waarbij een comparitie na antwoord wordt bepaald, moet, als er een vordering in reconventie is ingesteld, komen te staan dat verweerder in reconventie uiterlijk binnen een in het rolreglement te bepalen termijn (bijvoorbeeld twee weken) voor de comparitie bij wijze van conclusie van antwoord kan reageren. Dit komt de kwaliteit en het nut van de comparitie zitting ten goede en kan daarmee leiden tot een versnelling van de procedure. Voor bedoeld dictum dient een standaardformulering te worden ontwikkeld, die in de bouwstenen voor civiele vonnissen kan worden opgenomen.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC, het LOK en het programma civiele sectoren, in het bijzonder het Project JustWord Wizards.

5 Getuigen

5.1 **Het gebruik van schriftelijke getuigenverklaringen ter vervanging van het getuigenverhoor door de rechter dient te worden bevorderd. De mogelijkheid van een getuigenverhoor door een ander dan de rechter dient te worden onderzocht.**

Problematiek: Het getuigenverhoor neemt veel rechterlijke tijd in beslag, ook in die gevallen waarin evenzogoed zou kunnen worden volstaan met een door een getuige afgelegde schriftelijke verklaring en in gevallen waar ook een ander dan een rechter in staat moet worden geacht getuigen te horen.

Verbetervoorstellen: Om de belasting van de rechter die samenhangt met het horen van getuigen te verminderen wordt voorgesteld:

(1) te bevorderen dat het getuigenverhoor waar mogelijk wordt vervangen door een door getuigen afgegeven schriftelijke verklaring. Daaraan dient als eis te worden gesteld dat deze (i) in vrijheid is afgelegd en (ii) en contradictoir tot stand is gekomen. Dit kan worden bereikt door de mogelijkheid van een schriftelijke getuigenverklaring expliciet in de wet op te nemen.

(2) Daarnaast stelt de Commissie voor nader onderzoek te doen naar de wenselijkheid en de mogelijkheden om (een deel) van de verhoren te laten afnemen door een ander dan een gewone rechter.

De voorstellen richten zich tot: de wetgever, het programma civiele sectoren en de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

5.2 **Partijen dienen gehouden te worden om een verzoek/aanbod tot het horen van getuigen te motiveren. De mogelijkheden voor de rechter om een dergelijk verzoek/aanbod te weigeren moeten worden vergroot.**

Problematiek: In procedures wordt regelmatig een grote hoeveelheid getuigen opgevoerd, zonder dat deze getuigen een toegevoegde waarde hebben voor de procedure. In beginsel biedt de wet geen middelen om een beperking op te leggen ten aanzien van het aantal te horen getuigen anders dan in bijzondere gevallen waarin zulks ‘in strijd met een goede procesorde’ is.

Verbetervoorstel: De commissie stelt voor dat partijen een toelichting moeten geven op hun wens om getuigen te horen met daarbij de mogelijkheid voor de rechter om op grond van de toelichting verhoren te weigeren. Aldus krijgt de rechter een instrument om getuigen die geen toegevoegde waarde hebben voor de procedure te weigeren. Dit kan de rechter ontlasten en de procedure versnellen.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever en de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

5.3 **De toegang tot het voorlopig getuigenverhoor moet worden beperkt.**

Problematiek: De praktijk van het voorlopig getuigenverhoor laat een tweetal ongewenste ontwikkelingen zien: (i) veel partijen gebruiken het voorlopig getuigenverhoor als een *fishing expedition* zonder dat er zicht is op een mogelijke procedure; (ii) sommige partijen kiezen voor een voorlopig getuigenverhoor omdat hiermee tegen de laagste kosten een procedure bij de rechter kan worden gestart. Het voorlopig getuigenverhoor kost de rechter echter relatief veel tijd, terwijl het belang ervan voor een eventuele procedure vaak beperkt is. Tevens heeft de rechter veelal niet de mogelijkheid om het verhoor te sturen of de vragen te beperken, omdat hij slechts beschikt over een summier verzoekschrift. De huidige wettelijke regeling biedt de rechter onvoldoende aanknopingspunten om het gebruik van het voorlopig getuigenverhoor aan banden te leggen en effectiever te maken. Een en ander geldt grosso modo ook voor het voorlopig bericht of verhoor van deskundigen (artikel 194 Rv).

Verbetervoorstel: De commissie ziet hier verschillende mogelijkheden tot verbetering:

- (1) het in de wet beperken van het voorlopig getuigenverhoor tot alleen die gevallen waarin niet kan worden gewacht op een eventuele bewijsopdracht in de procedure;
- (2) het in de wet beperken van het voorlopig getuigenverhoor tot zaken met een belang groter dan € 5.000,-, en
- (3) het verhogen van het griffierecht voor verzoeken tot voorlopig getuigenverhoor of voorlopig bericht of verhoor van deskundigen.

Oneigenlijk en voor de rechtspraak tijdrovend gebruik van het voorlopig getuigenverhoor kan hierdoor worden tegengegaan.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

6 Deskundigen

6.1 De praktijk met betrekking tot de vaststelling van het deskundigenloon dient te worden verduidelijkt.

Problematiek: In de praktijk is het onduidelijk hoe op grond van de wet te handelen bij de vaststelling van het loon van de deskundige en het afgeven van een executoriale titel.

Verbetervoorstel: Het opnemen van een standaardformulering in een beschikking voor het vaststellen van het deskundigenloon kan hier uitkomst bieden. De commissie denkt aan een formulering als: *De deskundige heeft aanspraak op betaling van salaris voor zijn verrichte werkzaamheden en op vergoeding van zijn kosten, gemaakt ten behoeve van het deskundigenonderzoek. De begroting hiervan zal plaatsvinden door (in enkelvoudige zaken) de rechtbank / (in meervoudige zaken) de voorzitter van deze kamer van de rechtbank.*

De commissie beveelt aan dat de betrokken landelijke overleggen een standaardformulering als zojuist bedoeld vaststellen en het gebruik ervan bevorderen. Voorts zou de wetgever artikel 199 Rv op dit punt kunnen aanpassen.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever, het LOK, het LOVC en het landelijke overleg van de voorzitters van de civiele sectoren van de gerechtshoven (het “**LOVC-Hoven**”).

6.2 De regeling van het deskundigenbericht dient nader uitgewerkt te worden.

Problematiek: De wettelijke regeling van het deskundigenbericht is niet toereikend. Dit leidt tot onnodige onduidelijkheid en daarmee tot zeer verschillende praktijken ten aanzien van de benoeming van en het werken met deskundigen.

Verbetervoorstel: Bezien moet worden of de regeling van het deskundigenbericht op de volgende punten verder kan worden uitgewerkt:

- (1) de manier van het horen van partijen
- (2) de wijze van vaststelling van het voorschot
- (3) de mogelijkheid deskundigen te benoemen onder toepasselijk verklaring van de door hem gehanteerde algemene voorwaarden, en
- (4) de vraag of de door de deskundige gehanteerde exoneratieclausules kunnen worden tegengeworpen aan partijen en/of derden die schade lijden als gevolg van een ondeugdelijk deskundigenbericht.

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren, in het bijzonder het Project versterking regiefunctie van de civiele rechter.

6.3 Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Problematiek: In civiele procedures doen zich geregeld problemen voor met het benoemen van deskundigen, zoals de noodzaak opnieuw naar een deskundige te zoeken, het ontbreken van ervaring bij aangezochte deskundigen in het adviseren van de rechtbank, en het telkens opnieuw onderhandelen over de kosten van de deskundige.

Voorts laten de kwaliteit en de snelheid van de advisering soms te wensen over.

Verbetervoorstellen: Om genoemd probleem op te lossen heeft de commissie twee verbetervoorstellen:

- (1) per rechtbank dienen vaste deskundigen te worden geselecteerd die in voorkomende gevallen worden benoemd, tenzij partijen daartegen gegronde bezwaren hebben. Met deze deskundigen wordt een vaste prijsafspraken gemaakt;

- (2) onder verantwoordelijkheid van de Raad voor de rechtspraak wordt een landelijke databank van deskundigen ontwikkeld.

Met deze voorstellen kan tijd worden bespaard bij het benoemen van deskundigen, kunnen de kosten van deskundigenbenoeming beter beheerst worden en kunnen eenvoudiger afspraken worden gemaakt over snelheid en wijze van advisering. Dit laatste biedt ook meer garanties voor kwaliteit.

Het voorstel richt zich tot: de Raad voor de rechtspraak in samenspraak met de betrokken landelijke overleggen en het programma civiele sectoren.

7 Uitspraak

- 7.1 **De rechter dient de mogelijkheid te krijgen om ter zitting onmiddellijk mondeling uitspraak te doen.**

Problematiek: Niet in alle gevallen bestaat de noodzaak of de behoefte om schriftelijk gemotiveerd uitspraken te doen. Hierdoor gaat onnodig veel tijd verloren.

Verbetervoorstel: De Commissie stelt voor de civiele rechter de mogelijkheid te bieden om, evenals in het straf- en het bestuursrecht het geval is, ter zitting onmiddellijk mondeling uitspraak, ook als deze uitspraak een eindvonnis inhoudt, te doen, bijvoorbeeld bij comparitie na antwoord. De rechter zal een schriftelijk vonnis maken als één van partijen aangeeft daaraan behoefte te hebben. Wordt appèl ingesteld dan wordt het mondeling vonnis opgenomen in het proces-verbaal. Voor executie hoort een aantekening mondeling vonnis beschikbaar te zijn. De Commissie beveelt aan dit voorstel nader te onderzoeken en uit te werken en om hierbij aansluiting te zoeken bij de regelingen in het bestuursrecht (artikel 8:67 Awb) en het strafrecht (artikel 378 Sv).

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren, de wetgever en de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

- 7.2 **De kortsluiting van een kort geding met een bodemprocedure of een ambtshalve voortzetting van een kort geding in een bodemprocedure moet onderzocht worden.**

Problematiek: In een groot aantal gevallen hebben partijen behoefte aan snelle maar definitieve geschillenbeslechting. Het kort geding kan vanwege het voorlopige karakter niet in deze behoefte voorzien. Een reguliere bodemprocedure is in de regel te gecompliceerd om geschillen snel te kunnen afdoen.

Verbetervoorstel: Met de volgende twee procedures kan een snelle maar definitieve beslechting van geschillen worden gerealiseerd:

- (1) de kortsluiting van een kort geding met een bodemprocedure;
- (2) de ambtshalve voortzetting van een kort geding in een bodemprocedure waarbij het kort geding de plaats van de comparitie na antwoord inneemt.

Omdat de consequenties van beide opties nog onvoldoende in kaart zijn gebracht, beveelt de commissie nader onderzoek aan. De kortsluitingsprocedure in het bestuursrecht (artikel 8:86 Awb) kan hiervoor als voorbeeld dienen. De Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht kan dit onderzoek in overweging nemen.

Het voorstel richt zich tot: de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht.

7.3 Een wizard moet de concipiënt waarschuwen aandacht te besteden aan de uitvoerbaar bij voorraad-verklaring.

Problematiek: Vaak is het wenselijk dat een einduitspraak uitvoerbaar bij voorraad is. Toch komt het in de praktijk voor dat een einduitspraak niet uitvoerbaar bij voorraad verklaard wordt omdat de concipiënt vergeten heeft de uitvoerbaar bij voorraad-verklaring in het vonnis op te nemen. Zo'n einduitspraak kan soms door middel van een verbetervonnis worden hersteld.

Verbetervoorstel: Een wizard moet de concipiënt waarschuwen aandacht te besteden aan de uitvoerbaar bij voorraad-verklaring. Hiermee wordt tegengegaan dat een rechter of secretaris vergeet een einduitspraak uitvoerbaar bij voorraad te verklaren.

Het voorstel richt zich tot: het Project JustWord Wizards.

7.4 Partijen worden via een standaard brief in de gelegenheid gesteld te reageren op een voorstel tot verbetering van een vonnis.

Problematiek: Artikel 31 lid 1 Rv schrijft voor dat de rechter niet overgaat tot verbetering van een vonnis, arrest of beschikking dan na partijen in de gelegenheid te hebben gesteld zich hierover uit te laten.

Verbetervoorstel: Om de verbetering van een vonnis zo snel en efficiënt mogelijk te kunnen realiseren, adviseert de commissie partijen een standaard brief te sturen waarin zou kunnen worden opgenomen dat de rechtbank van de procureur van de wederpartij een verzoek om een aanvullend vonnis/herstelvonnis heeft ontvangen, het voornemen heeft het vonnis ambtshalve aan te vullen/te herstellen en de geadresseerde partij in de gelegenheid stelt op dat verzoek te reageren. Wenst deze partij van deze gelegenheid gebruikte maken, dan dient zijn/haar schriftelijke reactie de rechtbank uiterlijk één week na de datum van de betreffende brief te hebben bereikt.

Een afschrift van zo'n brief dient aan de procureur van de wederpartij alsmede de wederpartij te worden gezonden. De commissie adviseert dat het LOVC en het LOK bovenstaande verder uitwerken.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC en het LOK.

7.5 Gegevens van partijen moeten automatisch in een concept vonnis ingevoerd kunnen worden.

Problematiek: Bij het maken van vonnissen (i) gaat veel tijd verloren met zoeken naar gegevens van partijen en (ii) worden regelmatig fouten gemaakt met het overnemen van gegevens van partijen.

Verbetervoorstel: Er dient een systeem te worden ontwikkeld waarbij rechters/secretarissen bij het maken van een vonnis uitsluitend nog de inhoud hoeven te maken en waarbij de gegevens van partijen uit een database kunnen worden gehaald. Dit bespaart de concipiënt veel tijd en het voorkomt het maken van fouten. Het LOVC laat inmiddels een systeem hiervoor ontwikkelen. Dit dient met spoed te worden ingevoerd. De besparing in tijd wordt geschat op vijf à tien minuten per vonnis en de mogelijkheid van fouten wordt drastisch verminderd.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC, het LOK en het programma civiele sectoren, in het bijzonder het project JustWord Wizards.

7.6 Er dient een macro voor apostilles ontwikkeld te worden.

Problematiek: De centrale balie van de sector civiel moet bij iedere aanvraag van een legalisatie of een apostille dezelfde standaardgegevens invullen. Het invullen van deze standaardgegevens neemt relatief veel tijd in beslag

Verbetervoorstel: Voor apostilles dient een macro in de Nederlandse taal en de toegestane officiële talen van de Haagse Conventie van 5 oktober 1961 (Apostillevrdrag) met inachtneming van artikel 4 van dat Verdrag te worden ontwikkeld waardoor er veel tijd bespaard kan worden met de afgifte van apostilles.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC.

8 Hoger beroep

8.1 Artikel 337 lid 2 Rv aanvullen zodat er in beginsel uitvoering gegeven kan worden aan een tussenvonniss.

Problematiek: Met enige regelmaat komt het voor dat hoger beroep wordt ingesteld tegen een tussenvonniss dat niet vatbaar is voor hoger beroep. Dat betekent dat de procedure in eerste aanleg komt stil te liggen totdat op het hoger beroep is beslist. Dit is niet altijd wenselijk. Hetzelfde kan zich voordoen bij een deelvonniss (dat wil zeggen een vonniss dat deels eindvonniss, deels tussenvonniss is).

Verbetervoorstel: De commissie stelt voor om voor zowel de dagvaardings- als de rekestzaken en ten aanzien van zowel uitspraken in eerste aanleg als uitspraken in hoger beroep, in de wet op te nemen dat de rechter bevoegd is in een dergelijk geval achteraf het tussenvonniss dan wel het tussenvonniss-gedeelte van het deelvonniss alsnog uitvoerbaar bij voorraad te verklaren. De schorsende werking van het rechtsmiddel (die immers ook ziet op de *exécution par suite d'instance*) wordt dan doorbroken zodat de procedure bij de rechtbank kan doorgaan.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever

8.2 De wettelijke terugverwijzingsmogelijkheden dienen verruimd te worden.

Problematiek: In de praktijk bestaat een spanningsveld tussen enerzijds het beginsel van twee feitelijke instanties en anderzijds de devolutieve werking van het hoger beroep. Blijkens vaste rechtspraak van de Hoge Raad is het de appèlrechter niet toegestaan na vernietiging van een einduitspraak de zaak terug te verwijzen naar de rechtbank, behoudens wanneer de eerste rechter zich ten onrechte onbevoegd heeft verklaard. In veel gevallen leidt dit ertoe dat de zaak pas voor het eerst in hoger beroep inhoudelijk kan worden behandeld.

Verbetervoorstel: De mogelijkheden tot terugverwijzing van de zaak zouden moeten worden verruimd, ook wanneer het betreft het appèl tegen een eindvonniss of -beschikking. Dit om partijen niet ongevraagd van een feitelijke instantie te beroven en om te voorkomen dat het zwaartepunt van de procedure zich verplaatst naar de tweede aanleg.

De praktijk heeft behoefte aan een ruime regeling die voldoende armslag biedt om iedere zaak op zijn eigen merites te beoordelen en ook de wens van partijen daarbij te betrekken.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

8.3 Bij appèlprocedures dient de fourneerplicht weer in de wet opgenomen te worden.

Problematiek: Per 1 januari 2002 is de wettelijke fourneerplicht voor de gerechtshoven afgeschaft. Alle gerechtshoven ondervinden hiervan veel hinder: (i) het procesdossier van de eerste aanleg dat door

appellant in kopie wordt overgelegd, moet door de griffie worden gecontroleerd op leesbaarheid en volledigheid; (ii) het overgelegde procesdossier moet worden gekopieerd voordat de zaak ter concipering wordt toegedeeld; en (iii) het komt veelvuldig voor dat het overgelegde procesdossier incompleet of onleesbaar is, of dat producties deels ontbreken of onduidelijk zijn.

Verbetervoorstel: De fourneerplicht bij appèlzaken dient weer in de wet opgenomen te worden.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

8.4 **Er kan slechts appèl tegen een kostenveroordeling worden ingesteld indien het bedrag van de kostenveroordeling de appèlgrens te boven gaat.**

Problematiek: Regelmatig wordt geappelleerd in verband met een proceskostenveroordeling. Dit belang is door de Hoge Raad aangemerkt als een voldoende belang om te appelleren. De consequentie hiervan is dat een zaak die haar eigenlijke, materiële belang verloren heeft toch aan een volledige herbeoordeling onderworpen wordt.

Verbetervoorstel: De Commissie adviseert dat slechts appèl tegen een kostenveroordeling kan worden ingesteld indien het bedrag van de kostenveroordeling de appèlgrens te boven gaat en dat dit enkelvoudig kan worden afgedaan.

Met dit voorstel wordt tegengegaan dat de rechter in appèl wordt belast met proceskostenveroordelingszaken die naar hun aard niet in appèl behandeld moeten worden.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

9 **Familie- en jeugdrecht**

9.1 **Ook gezinshuisouders dienen onder bepaalde omstandigheden als belanghebbende in een procedure erkend te worden.**

Problematiek: Bij gezinshuisouders die onder supervisie van instellingen en langer dan één jaar een pleegkind hebben verzorgd, wordt de instelling en niet de gezinshuisouder als belanghebbende in procedures erkend.

Verbetervoorstel: Gezinshuisouders die onder supervisie van een instelling staan en langer dan één jaar voor een pleegkind hebben gezorgd, dienen naast de instelling als belanghebbende te worden erkend.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

9.2 **De werking van artikel 1:250 BW dient te worden uitgebreid, zodat de behandelend rechter – ook als deze geen kantonrechter is – op eenvoudige wijze een bijzondere curator kan benoemen.**

Problematiek: Artikel 1: 250 BW noemt een aantal gevallen waarin benoeming van een bijzonder curator voor een minderjarige noodzakelijk is, en verklaart de kantonrechter daartoe bevoegd. In de praktijk doen zich vele situaties voor waarin een andere rechter dan de kantonrechter met de noodzaak van deze benoeming wordt geconfronteerd. Er is dan ook behoefte aan de mogelijkheid van benoeming van een bijzonder curator dan wel de toevoeging van een advocaat aan een minderjarige door de rechter die de hoofdzaak behandelt, in plaats van de kantonrechter.

Verbetervoorstel: Bij gebreke van een advocatuur die zich in jeugdrecht heeft gespecialiseerd moet de

werking van artikel 1:250 BW worden uitgebreid zodat de behandelend rechter op eenvoudige wijze een bijzondere curator kan benoemen. De bijzondere curator kan betreffend kind of jongere zelf bijstaan of – indien daar behoefte aan bestaat – een advocaat instrueren. De mogelijkheid van benoeming ook door niet-kantonrechters zal betekenen dat de nu noodzakelijke omweg langs de kantonrechter overbodig wordt, zodat tijd en geld bespaard kunnen worden en de voor de minderjarige noodzakelijke maatregel niet op zich hoeft te laten wachten.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

9.3 **Het verblijf van civielrechtelijk gesloten geplaatste minderjarigen in het gebouw waar het gerecht is gevestigd dient verkort te worden.**

Problematiek: Het komt vaak voor dat civielrechtelijk gesloten geplaatste minderjarigen een lange periode tussen het moment van aflevering bij het gerecht en het verhoor bij de kinderrechter in de cel moeten doorbrengen. Hiermee wordt een penitentiair regime van toepassing verklaard op minderjarigen die geen onderwerp van strafrechtelijke vervolging zijn. Dit is een ongewenste situatie die zo veel mogelijk voorkomen moet worden.

Verbetervoorstel: De duur van het verblijf van civielrechtelijk gesloten geplaatste minderjarigen in het gerechtsgebouw voorafgaand aan het verhoor door de kinderrechter dient zo kort mogelijk te zijn. De commissie beveelt de gerechten aan bij de planning van hun zittingen rekening te houden met het verblijf van de civielrechtelijk gesloten geplaatste minderjarigen in het gerechtsgebouw. Het Landelijk Overleg Voorzitters Familie- en jeugdsectoren (het “LOV-F”) dient hiertoe nadere aanbevelingen te doen.

Het voorstel richt zich tot: het LOV-F.

10 Pachtwet

10.1 **De voorzitter van de pachtkamer zou de bevoegdheid moeten krijgen om procedurele kwesties met incidentele vorderingen en eisvermeerdering enkelvoudig af te doen.**

Problematiek: Artikel 48 lid 2 Wet RO schrijft voor dat alle pachtzaken meervoudig behandeld moeten worden. Hoewel de commissie voorstandster is van handhaving van de meervoudige pachtkamer in de huidige samenstelling, lenen bepaalde categorieën zaken, zoals verstekzaken, er zich voor om enkelvoudig door de voorzitter te worden afgedaan.

Verbetervoorstel: De voorzitter van de pachtkamer zou bevoegdheden moeten krijgen om procedurele kwesties enkelvoudig af te doen. Dit verbetervoorstel bevordert de doelmatige inzet van de pachtkamer.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever

11 Insolventierecht

11.1 **Het bestaande systeem van schuldsanering dient heroverwogen te worden.**

Problematiek: Schuldsanering levert voor de rechtbanken een disproportionele hoeveelheid niet-rechterlijk werk op.

Verbetervoorstel: Het bestaande systeem van schuldsanering en in het bijzonder de onderbrenging daarvan bij de rechtbank, dient heroverwogen te worden.

Voorstel richt zich tot: de wetgever.

11.2 **Onderzocht moet worden of met de publicatie van een faillissement of schuldsanering op internet kan worden volstaan.**

Problematiek: De artikelen 14 lid 3 en 293 lid 2 Fw schrijven voor dat een faillissement respectievelijk een schuldsanering wordt gepubliceerd in de *Staatscourant* en in één of meer door de rechter-commissaris aan te wijzen nieuwsbladen. De praktijk leert dat deze advertenties niet of nauwelijks worden geraadpleegd door schuldeisers. Het plaatsen van de advertenties is bovendien een kostbare aangelegenheid voor de gerechten.

Verbetervoorstel: Onderzocht moet worden of met een publicatie van een faillissement of schuldsanering op internet kan worden volstaan. Met uitvoering van dit verbetervoorstel wordt een grote besparing aan advertentiekosten gerealiseerd.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

11.3 **Er dient een landelijke afspraak te worden gemaakt ten aanzien van de vraag of gemeentelijke belastingen ten laste van de boedel of het vrij te laten bedrag komen.**

Problematiek: Bij schuldenaars die zijn toegelaten tot de Wet schuldsanering natuurlijke personen komen gemeentelijke belastingen ten laste van het vrij te laten bedrag en niet van de boedel. Deze regel geldt binnen het arrondissement Dordrecht. Andere rechtbanken laten de gemeentelijke belastingen ten laste van de boedel komen. Dit verschil wordt als onrechtvaardig ervaren.

Verbetervoorstel: Om te komen tot rechtseenheid ten aanzien van behandelingen van gemeentelijke belastingen in een faillissement moet er – in geval van toelating tot de Wet schuldsanering natuurlijke personen – middels een landelijke regeling worden vastgesteld of gemeentelijke belastingen ten laste van de boedel of het vrij te laten bedrag moeten komen.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC.

11.4 **Het begrip ontslag van instantie in de zin van artikel 27 Fw dient in het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering te worden opgenomen.**

Problematiek: Artikel 27 Fw geeft gedaagde het recht ontslag van instantie te vragen. Deze vorm van ontslag van instantie is niet opgenomen in het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering, hetgeen tot misverstanden kan leiden.

Verbetervoorstel: Het begrip ontslag van instantie in de zin van artikel 27 Fw dient te worden opgenomen en omschreven in het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

12 **Mediation**

12.1 **Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk zijn en wat de gevolgen hiervan zijn.**

Problematiek: Bij het onderzoek naar de wenselijkheid van de mogelijkheid van verwijzing naar mediation door de rechter is volgens een aantal leden van de Commissie te weinig aandacht besteed aan de verplichte mediation en de vraag hoe partijen tegenover mediation staan als zij zelf daaraan financieel moeten bijdragen.

Verbetervoorstel: De Commissie is van oordeel dat er (meer) onderzoek naar de verschillende modaliteiten van mediation moet worden gedaan teneinde beter inzicht in de wenselijkheid en effecten van genoemde modaliteiten te krijgen. Bij de evaluatie van het mediationproject moet voldoende aandacht worden gegeven aan de wenselijkheid en de gevolgen van (i) door partijen betaalde mediation en (ii) door de rechter opgelegde mediation.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever en de Raad voor de rechtspraak in samenspraak met de betrokken landelijke overleggen.

12.2 **Aanbevolen wordt het publiek te informeren over de mogelijkheden van mediation via www.rechtspraak.nl en foldermateriaal in de gerechten.**

Problematiek: Voor het publiek is het niet altijd duidelijk wanneer een zaak zich naar het oordeel van de rechtbank voor behandeling via mediation leent.

Verbetervoorstel: Indien het publiek beter wordt geïnformeerd, bijvoorbeeld via rechtspraak.nl en foldermateriaal in de gerechten, over de mogelijkheden en de voor- en nadelen van mediation, zal naar verwachting beter gebruik gemaakt worden van mediators.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC (coördinatie van de informatieverschaffing).

12.3 **In de basisopleidingen van Studiecentrum Rechtspleging en de Nederlandse Orde van Advocaten dient meer aandacht besteed te worden aan alternatieve geschilbeslechting.**

Problematiek: Procesvertegenwoordigers en rechters hebben onvoldoende kennis van de mogelijkheden die verschillende vormen van alternatieve geschilbeslechting kunnen bieden.

Verbetervoorstel: Om rechters en procesvertegenwoordigers beter te informeren over de mogelijkheden en de voor- en nadelen van alternatieve geschillenbeslechting beveelt de Commissie aan dat de Stichting Studiecentrum Rechtspleging (**de SSR**) en de Nederlandse Orde van Advocaten (de “**NOvA**”) in het basisdeel van hun opleidingsprogramma meer aandacht besteden aan verschillende vormen van alternatieve geschillenbeslechting.

Het voorstel richt zich tot: het SSR en de NOvA.

13 **Kostenberekening**

13.1 **De berekening van het griffierecht bij toevoegingen, alsmede de controle op toevoegingen moet worden vereenvoudigd.**

Problematiek: Het berekenen van het verschuldigde griffierecht ingeval aan een partij een toevoeging is verleend alsmede het verwerken van die toevoeging in de uiteindelijke proceskostenveroordeling en de administratieve verwerking van een en ander is een complexe en zeer arbeidsintensieve aangelegenheid waarbij veel fouten (kunnen) worden gemaakt.

Verbetervoorstel: Getracht moet worden te komen tot een vereenvoudiging van het griffierecht bij een toevoeging, alsmede tot een vereenvoudiging van de controle op toevoegingen.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

13.2 **Aanbevolen wordt de regeling inzake de begroting van een advocatendeclaratie als vervat in de artikelen 32 tot en met 40 Wet tarieven in burgerlijke zaken te schrappen.**

Problematiek: In de praktijk zorgt de regeling inzake de begroting van een advocatendeclaratie als vervat in artikel 32 tot en met 40 Wet tarieven burgerlijke zaken (“Wtbz”) voor veel verwarring en oponthoud omdat de vraag welke procedure moet worden gevolgd veelal afhangt van de verweren die de niet-betalende cliënt opwerpt. Bovendien is er geen rechtvaardiging voor het feit dat de procedure alleen geldt voor een declaratie voor werkzaamheden die een advocaat heeft verricht in civiele zaken en niet voor alle andere zaken.

Verbetervoorstel: De regeling inzake de begroting van een advocatendeclaratie als vervat in de artikelen 32 tot en met 40 Wtbz schrappen. Indien de rechter in een procedure tot invordering van een advocatendeclaratie behoefte heeft aan voorlichting door een ter zake deskundige, kan hij desgewenst de Deken van de Orde van Advocaten als deskundige benoemen.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

14 Griffier ter terechtzitting

14.1 Het takenpakket van rechters, secretarissen en administratie dient nader te worden gezien met het oog op delegatie van taken.

Problematiek: Bepaalde bodemzaken kosten onnodig veel rechterstijd.

Verbetervoorstel: In tijdrovende bodemzaken kunnen secretarissen een belangrijker rol spelen. De secretaris kan het proces-verbaal van de zitting maken en na afloop direct het conceptvonnis opstellen. Dit mondt erin uit dat:

- (1) taken op dat niveau verricht worden waarop ze op deskundige wijze verricht kunnen worden;
- (2) een aantal taken aan secretarissen gedelegeerd kan worden;
- (3) schotten tussen rechters en secretarissen verwijderd worden;
- (4) de taak van secretarissen boeiender wordt en meer toekomstperspectief krijgt;
- (5) rechters zich kunnen concentreren op de kerntaak. Wat voor de delegatie van rechters naar secretarissen geldt, geldt *mutatis mutandis* ook voor de delegatie van werk van secretarissen naar de administratie.

Het voorstel richt zich tot: het programmaplan civiel, in het bijzonder de projectgroep Versterking regiefunctie van de civiele rechter.

14.2 In een landelijke richtlijn dient de *best practice* te worden vastgesteld waarin wordt bepaald wanneer en op welke manier een griffier wordt ingezet bij een zitting.

Problematiek:

- (1) In beginsel is er geen wettelijke verplichting voor de griffier aanwezig te zijn ter zitting (uitzondering: aanwezigheid bij een descente, artikel 201 Rv). Ondanks de afwezigheid van deze plicht is bij een aantal gerechten de griffier bij iedere zitting aanwezig, ook als hij tijdens de zitting geen werk te doen heeft.
- (2) Ook komt het in de praktijk voor dat de rechter de zitting zonder de griffier doet. Het gevolg hiervan is dat er na de zitting (i) geen of een leeg proces-verbaal wordt opgesteld, (ii) een concept-proces-verbaal wordt opgesteld waarop partijen mogen reageren, of (iii) een proces-verbaal uitsluitend door de rechter wordt opgesteld. Deze praktijk levert problemen op.

Verbetervoorstel: Teneinde duidelijkheid te verschaffen voor zowel de rechtbanken als de advocatuur en

bovendien te komen tot een brede toepassing van de *best practice* zouden de rechtbanken hieromtrent een eenduidig beleid moeten voeren. De commissie beveelt aan te komen tot een landelijke leidraad ten aanzien van de aanwezigheid en taken van de griffier ter terechtzitting.

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren, in het bijzonder het Project versterking regiefunctie van de civiele rechter.

15 Landelijke reglementen

15.1 De landelijke procesreglementen dienen periodiek te worden geëvalueerd en zonodig verbeterd.

Problematiek: De evaluatie van de landelijke procesreglementen is nog onvoldoende verankerd.

Verbetervoorstel: De periodieke evaluatie (en verbetering) van de landelijke procesreglementen dient geïnstitutionaliseerd te worden.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC, het LOK en het LOVC-Hoven.

15.2 Er dienen uniforme verzoekschriftenreglementen te worden opgesteld.

Problematiek: Artikel 278 Rv regelt niet hoeveel exemplaren van een verzoekschrift moeten worden ingediend. Dit leidt tot verwarring bij partijen en daardoor extra werk voor de griffies.

Verbetervoorstel: Om helderheid te verschaffen over deze en andere problematiek beveelt de commissie aan dat het LOVC, het LOK en het LOVC-Hoven de coördinatie op zich nemen van de totstandkoming van uniforme verzoekschriftenreglementen.

Het voorstel richt zich tot: het LOVC, het LOK en het LOVC-Hoven.

16 Elektronische procesvoering

16.1 De afschaffing van het procureaat is een goede aanleiding om een systeem van elektronisch berichtenverkeer tussen de gerechten en de advocatuur te ontwikkelen.

Problematiek: De minister van Justitie is voornemens om het verplicht procureaat af te schaffen hetgeen kan leiden tot een belasting en een forse stijging van de portokosten bij de civiele griffies.

Verbetervoorstel: Om deze kostenstijging te voorkomen dient een systeem van elektronische berichtenverkeer tussen de gerechten en de advocatuur te worden ontwikkeld.

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren.

17 Wetgevingscommissies

17.1 Er dient een commissie tot begeleiding van implementatie van wetgeving in rechtspraak te worden ingesteld.

Problematiek: Veel wetteksten zijn in hun onderlinge verband zondanig gecompliceerd dat zij niet altijd een snelle oplossing voor vragen kunnen geven. Bovendien duurt het bij nieuwe wetgeving lang voordat er richtlijnen worden opgesteld hoe met de nieuwe wetgeving om te gaan. Bij complexe wet- en regelgeving kan dit leiden tot fouten.

Verbetervoorstel: De commissie beveelt aan om – zodra nieuwe wetgeving in zicht is – ter versnelling van de invoering hiervan in de praktijk en teneinde fouten te voorkomen, een commissie tot begeleiding van implementatie van wetgeving in rechtspraak in te stellen.

Het voorstel richt zich tot: de Raad voor de rechtspraak.

18 Non-judiciële taken

18.1 Het depot van algemene voorwaarden moet worden overgedragen aan de kamers van koophandel.

Problematiek: Het beheren van het depot van de algemene voorwaarden door de rechtbanken is geen wettelijke taak en heeft een belasting van de griffie tot gevolg.

Verbetervoorstel: De rechtbanken dienen het in depot nemen van algemene voorwaarden over te dragen aan de kamers van koophandel.

Dit geldt op termijn ook voor reeds in depot gegeven algemene voorwaarden. Wellicht kan er één landelijk digitaal depot voor algemene voorwaarden worden ingericht.

Het voorstel richt zich tot: de minister van justitie.

19 Varia

19.1 Juridische know-how moet toegankelijk worden gemaakt.

Problematiek: Er bestaat geen (landelijk) systeem waarin is opgenomen wie welke specialismen heeft of welke sector bijzondere kennis in huis heeft. Zo is in zaken met een bijzondere rechtsvraag iedereen steeds weer “het wiel” aan het uitvinden.

Verbetervoorstel: Voor het over een weer toegankelijk maken van juridische know-how zouden faciliteiten moeten worden gecreëerd, bijvoorbeeld informatie uitwisselen via kenniskaarten, bekendmaken van specialismen van rechters of bepaalde afdelingen van sectoren.

Het voorstel richt zich tot: Project kennismanagement.

19.2 **De behandeling van zeer grote hoeveelheden vrijwel identieke zaken van grootprocedeerdere dient geautomatiseerd te worden.**

Problematiek: Plusminus vier vijfde van de zaken aangebracht bij de kantonrechter door zogenaamde grootprocedeerdere zoals telecombedrijven en verzekeraars mondt uit in een verstekvonnis. Het overige deel van deze zaken bestaat uit vonnissen op tegenspraak. Zaken van grootprocedeerdere leveren veel werk op voor zowel de ondersteuning als de rechters.

Verbetervoorstel: Behandeling van zeer grote hoeveelheden vrijwel identieke zaken van grootprocedeerdere dient geautomatiseerd te worden.

De zaken met de grootprocedeerdere als eisende partij zouden geautomatiseerd aangeleverd kunnen worden; deze zaken worden op een aparte (rol)zitting behandeld. In de zaken die bij verstek worden afgedaan wordt via automatisering een vonnis aangemaakt en wordt elektronisch aan de eisende partij bericht dat een verstekvonnis volgt. Voorbeelden van een dergelijke behandeling zijn beschikbaar.

Onderzocht dient te worden of de geautomatiseerde aanpak zoals hierboven voor grootprocedeerdere aanbevolen, met aanpassingen ook bruikbaar is in (andere) incassoprocedures.

Het voorstel richt zich tot: het programma civiele sectoren/LOK.

19.3 **Aan de tekst van de artikelen 15 en 16 Rv dient te worden toegevoegd dat de rechter-respectievelijk raadsheer-commissaris “zoveel als mogelijk” uit het midden van de meervoudige kamer wordt gekozen.**

Problematiek: De artikelen 15 en 16 Rv bepalen dat de meervoudige kamer uit haar midden een rechter-respectievelijk een raadsheer-commissaris kan aanwijzen. In een aantal gevallen is het noodzakelijk of wenselijk dat een rechter- respectievelijk raadsheer-commissaris van buiten de meervoudige kamer aangewezen moet worden. Voorbeelden zijn: (i) zaken van het gerechtshof Amsterdam die op basis van het Besluit nevenzittings- en nevenvestigingsplaatsen¹ door het gerechtshof 's-Hertogenbosch worden afgedaan. Indien er dan een tussenarrest volgt met bewijsopdracht waarbij getuigen moeten worden gehoord dan dient er een Amsterdamse raadsheer commissaris te worden benoemd; (ii) geen van de leden van de kamer die het tussenarrest heeft gewezen, heeft nog zitting in de kamer ten tijde van het getuigenverhoor.

Verbetervoorstel: De artikelen 15 lid 4 lid en 16 lid 5 Rv dienen het mogelijk te maken dat een rechter-respectievelijk raadsheer-commissaris ook van buiten de eigen kamer wordt benoemd. Mogelijk kan er aangesloten worden bij artikel 155 lid 1 Rv die voorschrijft dat de rechter ten overstaan van wie in een zaak bewijs is bijgebracht *zoveel als mogelijk* daarin het eindvonnis zal (mede)wijzen.

Het voorstel richt zich tot: de wetgever.

¹ Er wordt hier verwezen naar het ontwerp Besluit nevenzittings- en nevenvestigingsplaatsen dat bij brief van 3 februari 2004 aan de Tweede Kamer is voorgelegd. Dit ontwerp Besluit nevenzittings- en nevenvestigingsplaatsen maakt het mogelijk dat het ene gerecht als nevenzittingsplaats voor een ander gerecht kan fungeren.

BIJLAGE 1: OVERZICHT VAN VOORSTELLEN DIE OP WETSWIJZIGING ZIJN GERICHT

Inleiding procedures

2.3: In geval van kennelijke niet-ontvankelijkheid of kennelijk onbevoegdheid kan de rechter de zaak, analoog aan het bestuursrecht, met een voorzittersbeschikking afdoen, gevolgd door de mogelijkheid van verzet daartegen.

Competentie en verwijzing

3.1: De competentieregels dienen zodanig te worden herzien dat een efficiëntere verdeling van zaken tussen de sectoren civiel en kanton mogelijk wordt.

3.3: De aangezochte rechter dient de mogelijkheid te krijgen om de aangebrachte zaak aan zich te houden als de goede procesorde dat meebrengt.

3.4: Terugverwijzing van de meervoudige naar de enkelvoudige kamer moet wettelijk geregeld worden.

3.5: De wet dient te voorzien in een heldere sanctie wanneer met toepassing van de wisselbepaling van artikel 69 Rv op de door de rechter bepaalde roldag geen dagvaarding is aangebracht of verweerder niet bij exploit tegen die zitting is opgeroepen.

Comparitie na antwoord

4.1: Het dient aan het inzicht van de rechter te worden overgelaten of in een zaak een comparitie na antwoord zal worden gehouden.

Getuigen

5.1: Het gebruik van schriftelijke getuigenverklaringen ter vervanging van het getuigenverhoor door de rechter dient te worden bevorderd. De mogelijkheid van een getuigenverhoor door een ander dan de rechter dient te worden onderzocht.

5.2: Partijen dienen gehouden te worden om een verzoek/aanbod tot het horen van getuigen te motiveren. De mogelijkheden voor de rechter om een dergelijk verzoek/aanbod te weigeren moeten worden vergroot.

5.3: De toegang tot het voorlopig getuigenverhoor moet worden beperkt.

Deskundigen

6.1: De praktijk met betrekking tot de vaststelling van het deskundigenloon dient te worden verduidelijkt.

Uitspraak

7.1: De rechter dient de mogelijkheid te krijgen om ter zitting onmiddellijk mondeling uitspraak te doen.

Hoger beroep

8.1: Artikel 337 lid 2 Rv aanvullen zodat er in beginsel uitvoering gegeven kan worden aan een

tussenvonnissen.

8.2: De wettelijke terugverwijzingsmogelijkheden dienen verruimd te worden.

8.3: Bij appèlprocedures dient de fourneerplicht weer in de wet opgenomen te worden.

8.4: Er kan slechts appèl tegen een kostenveroordeling worden ingesteld indien het bedrag van de kostenveroordeling de appèlgrens te boven gaat.

Familie- en jeugdrecht

9.1: Ook gezinshuisouders dienen onder bepaalde omstandigheden als belanghebbende in een procedure erkend te worden.

9.2: De werking van artikel 1:250 BW dient te worden uitgebreid, zodat de behandelend rechter – ook als deze geen kantonrechter is – op eenvoudige wijze een bijzondere curator kan benoemen.

Pachtwet

10.1: De voorzitter van de pachtkamer zou de bevoegdheid moeten krijgen om procedurele kwesties met inbegrip van incidentele vorderingen en eisvermeerdering enkelvoudig af te doen.

Insolventierecht

11.1: Het bestaande systeem van schuldsanering dient heroverwogen te worden.

11.2: Onderzocht moet worden of met de publicatie van een faillissement of schuldsanering op internet kan worden volstaan.

11.4: Het begrip ontslag van instantie in de zin van artikel 27 Fw dient in het Wetboek van burgerlijke rechtsvordering te worden opgenomen.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk zijn en wat de gevolgen hiervan zijn.

Kostenberekening

13.1: De berekening van het griffierecht bij toevoegingen, alsmede de controle op toevoegingen moet worden vereenvoudigd.

13.2: Aanbevolen wordt de regeling inzake de begroting van een advocatendeclaratie als vervat in de artikelen 32 tot en met 40 Wet tarieven in burgerlijke zaken te schrappen.

Varia

19.3: Aan de tekst van de artikelen 15 en 16 Rv dient te worden toegevoegd dat de rechter-respectievelijk raadsheer-commissaris “zoveel als mogelijk” uit het midden van de meervoudige kamer wordt gekozen.

BIJLAGE 2: ORGANISATORISCHE VOORSTELLEN**Voorstellen die zich richten tot het Landelijk Overleg Kantonsectorvoorzitters (LOK):****Inleiding procedures**

2.2: In geschillen over achterstanden bij de betaling van geldsommen die periodiek dienen te worden voldaan, bijvoorbeeld huursommen of ziekenfondspremies, dienen partijen hun vordering of verzoek aan de hand van een standaardformulier te onderbouwen.

Competentie en verwijzing

3.2: Bij verwijzing van kantonsector naar de civiele sector dient het verwijzingsvonnis te vermelden dat partijen bij procureur moeten verschijnen.

Comparitie na antwoord

4.2: In het dictum van een vonnis waarin een comparitie na antwoord wordt gelast dient te worden opgenomen dat de verweerder in reconventie tijdig voor de comparitie door toezending van de tekst van de conclusie van antwoord in reconventie aan de wederpartij en de rechtbank moet hebben gereageerd.

Deskundigen

6.1: De praktijk met betrekking tot de vaststelling van het deskundigenloon dient te worden verduidelijkt.

6.3: Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Uitspraak

7.4: Partijen worden via een standaardbrief in de gelegenheid gesteld te reageren op een voorstel tot verbetering van een vonnis.

7.5: Gegevens van partijen moeten automatisch in een concept vonnis ingevoerd kunnen worden.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk is en wat de gevolgen hiervan zijn.

Landelijke reglementen

15.1: De landelijke procesreglementen dienen periodiek te worden geëvalueerd en zonodig verbeterd.

15.2: Er dienen uniforme verzoekschriftenreglementen te worden opgesteld.

Varia

19.2: De behandeling van zeer grote hoeveelheden vrijwel identieke zaken van grootprocedeerdere dient geautomatiseerd te worden.

Voorstellen die zich richten tot het Landelijk Overleg Voorzitters Civiele sectoren (LOVC):**Inleiding procedures**

2.2: In geschillen over achterstanden bij de betaling van geldsommen die periodiek dienen te worden voldaan, bijvoorbeeld huursommen of ziekenfondspremies, dienen partijen hun vordering of verzoek aan de hand van een standaardformulier te onderbouwen.

Competentie en verwijzing

3.2: Bij verwijzing van kantonsector naar de civiele sector dient het verwijzingsvonnis te vermelden dat partijen bij procureur moeten verschijnen.

Comparitie na antwoord

4.2: In het dictum van een vonnis waarin een comparitie na antwoord wordt gelast dient te worden opgenomen dat de verweerder in reconventie tijdig voor de comparitie door toezending van de tekst van de conclusie van antwoord in reconventie aan de wederpartij en de rechtbank moet hebben gereageerd.

Deskundigen

6.1: De praktijk met betrekking tot de vaststelling van het deskundigenloon dient te worden verduidelijkt.

6.3: Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Uitspraak

7.4: Partijen worden via een standaardbrief in de gelegenheid gesteld te reageren op een voorstel tot verbetering van een vonnis.

7.5: Gegevens van partijen moeten automatisch in een concept vonnis ingevoerd kunnen worden.

7.6: Er dient een macro voor apostilles ontwikkeld te worden.

Insolventierecht

11.3: Er dient een landelijke afspraak te worden gemaakt ten aanzien van de vraag of gemeentelijke belastingen ten laste van de boedel of het vrij te laten bedrag komen.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk is en wat de gevolgen hiervan zijn.

12.2: Aanbevolen wordt het publiek te informeren over de mogelijkheden van mediation via www.rechtspraak.nl en foldermateriaal in de gerechten.

Landelijke reglementen

15.1: De landelijke procesreglementen dienen periodiek te worden geëvalueerd en zonodig verbeterd.

15.2: Er dienen uniforme verzoekschriftenreglementen te worden opgesteld.

Voorstellen die zich richten tot het Landelijk Overleg van de Voorzitters van de Civiele sectoren van de Gerechtshoven (LOVC-Hoven):**Deskundigen**

6.1: De praktijk met betrekking tot de vaststelling van het deskundigenloon dient te worden verduidelijkt.

6.3: Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk is en wat de gevolgen hiervan zijn.

Landelijke reglementen

15.1: De landelijke procesreglementen dienen periodiek te worden geëvalueerd en zonodig verbeterd.

15.2: Er dienen uniforme verzoekschriftenreglementen te worden opgesteld.

Voorstellen die zich richten tot het Landelijk Overleg Voorzitters Familie- en jeugdsectoren (LOV-F):**Familie- en jeugdrecht**

9.3: Het verblijf van civielrechtelijk gesloten geplaatste minderjarigen in het gebouw waar het gerecht is gevestigd dient verkort te worden.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of (i) door partijen betaalde mediation en (ii) door de rechter opgelegde mediation wenselijk is en wat de gevolgen hiervan zijn.

Voorstellen die zich richten tot de Raad voor de rechtspraak**Deskundigen**

6.3: Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Mediation

12.1: Onderzocht dient te worden of door partijen betaalde mediation en door de rechter opgelegde mediation wenselijk is en wat de gevolgen hiervan zijn.

Wetgevingscommissies

17.1: Er dient een commissie tot begeleiding van implementatie van wetgeving in rechtspraak te worden ingesteld.

BIJLAGE 3: OVERZICHT VOORSTELLEN DIE OP DIVERSE WIJZEN NADERE UITWERKING BEHOEVEN**Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht:****Inleiding procedures**

2.1: De wenselijkheid en de implicaties van het afschaffen van het onderscheid tussen dagvaarding en verzoekschrift dienen nader te worden onderzocht.

2.3: In geval van kennelijke niet-ontvankelijkheid of kennelijke onbevoegdheid kan de rechter de zaak, analoog aan het bestuursrecht, met een voorzittersbeschikking afdoen, gevolgd door de mogelijkheid van verzet daartegen.

Competentie en verwijzing

3.1: De competentieregels dienen zodanig te worden herzien dat een efficiëntere verdeling van zaken tussen de sectoren civiel en kanton mogelijk wordt.

Getuigen

5.1: Het gebruik van schriftelijke getuigenverklaringen ter vervanging van het getuigenverhoor door de rechter dient te worden bevorderd. De mogelijkheid van een getuigenverhoor door een ander dan de rechter dient te worden onderzocht.

5.2: Partijen dienen gehouden te worden om een verzoek/aanbod tot het horen van getuigen te motiveren. De mogelijkheden voor de rechter om een dergelijk verzoek/aanbod te weigeren moeten worden vergroot.

Uitspraak

7.1: De rechter dient de mogelijkheid te krijgen om ter zitting onmiddellijk mondeling uitspraak te doen.

7.2: De kortsluiting van een kort geding met een bodemprocedure of een ambtshalve voortzetting van een kort geding in een bodemprocedure moet onderzocht worden.

Programma civiele sectoren:**Competentie en verwijzing**

3.2: Bij verwijzing van kantonsector naar de civiele sector dient het verwijzingsvonnis te vermelden dat partijen bij procureur moeten verschijnen.

Comparitie na antwoord

4.2: In het dictum van een vonnis waarin een comparitie na antwoord wordt gelast dient te worden opgenomen dat de verweerder in reconventie tijdig voor de comparitie door toezending van de tekst van de conclusie van antwoord in reconventie aan de wederpartij en de rechtbank moet hebben gereageerd.

Getuigen

5.1: Het gebruik van schriftelijke getuigenverklaringen ter vervanging van het getuigenverhoor door de

rechter dient te worden bevorderd. De mogelijkheid van een getuigenverhoor door een ander dan de rechter dient te worden onderzocht.

Deskundigen

6.2: De regeling van het deskundigenbericht dient nader uitgewerkt te worden.

6.3: Er dient een landelijke lijst van deskundigen samengesteld te worden.

Uitspraak

7.1: De rechter dient de mogelijkheid te krijgen om ter zitting onmiddellijk mondeling uitspraak te doen.

7.5: Gegevens van partijen moeten automatisch in een concept vonnis ingevoerd kunnen worden.

Electronische procesvoering

16.1: De afschaffing van het procureaat is een goede aanleiding om een systeem van elektronisch berichtenverkeer tussen de gerechten en de advocatuur te ontwikkelen.

Varia

19.2: De behandeling van zeer grote hoeveelheden vrijwel identieke zaken van grootprocedeerders dient geautomatiseerd te worden.

In het bijzonder:

Project JustWord Wizards:

Competentie en verwijzing

3.2: Bij verwijzing van kantonsector naar de civiele sector dient het verwijzingsvonnis te vermelden dat partijen bij procureur moeten verschijnen.

Comparitie na antwoord

4.2: In het dictum van een vonnis waarin een comparitie na antwoord wordt gelast dient te worden opgenomen dat de verweerder in reconventie tijdig voor de comparitie door toezending van de tekst van de conclusie van antwoord in reconventie aan de wederpartij en de rechtbank moet hebben gereageerd.

Uitspraak

7.3: Een wizard moet de concipiënt waarschuwen aandacht te besteden aan de uitvoerbaar bij voorraad-verklaring.

7.5: Gegevens van partijen moeten automatisch in een concept vonnis ingevoerd kunnen worden.

In het bijzonder:

Project versterking regiefunctie van de civiele rechter:

Comparitie na antwoord

4.1: Het dient aan het inzicht van de rechter te worden overgelaten of in een zaak een comparitie na antwoord zal worden gehouden.

Deskundigen

6.2: De regeling van het deskundigenbericht dient nader uitgewerkt te worden.

Griffier ter terechtzitting

14.1: Het takenpakket van rechters, secretarissen en administratie dient nader te worden bezien met het oog op delegatie van taken.

14.2: In een landelijke richtlijn dient de *best practice* te worden vastgesteld waarin wordt bepaald wanneer en op welke manier een griffier wordt ingezet bij een zitting.

In het bijzonder:

Project Kennismanagement:

Varia

19.1: Juridische know-how moet toegankelijk worden gemaakt.

Stichting Studiecentrum Rechtspleging (SSR):

Mediation

12.3: In de basisopleidingen van de SSR en de Nederlandse Orde van Advocaten dient meer aandacht besteed te worden aan alternatieve geschilbeslechting.

Nederlandse Orde van Advocaten (NOvA):

Mediation

12.3: In de basisopleidingen van de NOvA en de SSR dient meer aandacht besteed te worden aan alternatieve geschilbeslechting.

Minister van Justitie

Non-judiciële taken

18.1: Het depot van algemene voorwaarden moet worden overgedragen aan de kamers van koophandel.

BIJLAGE 4: SAMENSTELLING COMMISSIE**Leden**

Dhr. mr. J.D.A. den Tonkelaar (voorzitter)	Voorzitter sector civiel, rechtbank Arnhem
Dhr. mr. dr. E. Bauw	Raadadviseur, Raad voor de rechtspraak
Mw. mr. M.M. Beins	Voorzitter sector civiel, rechtbank Amsterdam
Mw. mr. M.L.J.C. van Emden-Geenen	Voorzitter sector kanton, rechtbank Utrecht
Mw. mr. M.E.L. Fikkers	Kantonrechter, rechtbank Zwolle
Mw. mr. drs. G. de Groot	Rechter, rechtbank Amsterdam
Dhr. mr. drs. R.C Hartendorp	Senior beleidsmedewerker, Raad voor de rechtspraak
Dhr. mr. F.J.H. Hovens	Stafjurist, gerechtshof Arnhem
Mw. mr. H.F.E.M. Koemans	Senior gerechtssecretaris, rechtbank Arnhem
Mw. mr. dr. A.C. Oosterman-Meulenbeld	Kantonrechter, rechtbank Maastricht
Dhr. prof. mr. A.L.G.A Stille	Voorzitter-ply. sector civiel familie, gerechtshof 's-Gravenhage
Dhr. mr. M.M. Verhoeven	Voorzitter sector civiel, rechtbank Almelo
Mw. mr. M.A.J. van Zeggeren	Secretaris LOVC en LOK, Raad voor de rechtspraak